

FILMHANDLEDDNING

Visselblåsare – förrädare eller hjältar?

Handling

Visselblåsare är det digitala samhällets krigare som kämpar för öppenhet och integritet i en allt mer teknologisk värld. Kritiker fördömer deras handlingar och hävdar att de hotar vår säkerhet, andra hyllar dem som hjältar.

Filmen gräver djupt i vad det innebär att vara en visselblåsare och deras strävan att avslöja radikala sanningar dolda från samhället. Vi får höra de mest kända visselblåsarna själva berätta, som bland andra Julian Assange och Edward Snowden. Varför riskerar de allt för att göra det de gör och kan man kalla deras sak för en patriotisk plikt? De hemligheter som visselblåsarna avslöjar, skadar de eller befriar de deras nation och dess medborgare? Och vad är så fel med övervakningsklimatet i stort, i vår nuvarande kultur?

FILMFAKTA

ARTIKELNUMMER: ETS5073

ÄMNE: Samhällskunskap, Svenska, Engelska, Historia

ÅLDER: Från 14 år (H, G)

PRODUKTION: WDR/gebrueder beetz filmproduction

PRODUKTIONSÅR: 2015

PRODUKTIONS LAND: Tyskland

REGISSÖR: Cyril Tuschi

LÄNGD: 53 min

SPRÅK: Engelska

TEXT: Svenska

GENRE: Dokumentär

Undervisningen ska innehålla följande centrala innehåll:

Samhällskunskap, årskurs 7-9

Information och kommunikation

- Mediernas roll som informationsspridare, opinionsbildare, underhållare och granskare av samhällets maktstrukturer.
- Olika slags medier, deras uppbyggnad och innehåll, till exempel en dagstidnings olika delar. Nyhetsvärdering och hur den kan påverka människors bilder av omvärlden. Hur individer och grupper framställs, till exempel utifrån kön och etnicitet.
- Möjligheter och risker förknippade med internet och kommunikation via elektroniska medier.

Rättigheter och rättsskipning

- De mänskliga rättigheterna inklusive barnets rättigheter i enlighet med barnkonventionen. Deras innebörd och betydelse samt diskrimineringsgrunderna i svensk lag.
- Olika organisationers arbete för att främja mänskliga rättigheter.
- Hur mänskliga rättigheter kränks i olika delar av världen.
- Demokratiska fri- och rättigheter samt skyldigheter för medborgare i demokratiska samhällen. Etiska och demokratiska dilemman som hänger samman med demokratiska rättigheter och skyldigheter.

Beslutsfattande och politiska idéer

- Aktuella samhällsfrågor, hotbilder och konflikter i Sverige och världen. FN:s syfte och huvudsakliga uppdrag, andra former av internationell konflikthantering och folkrätten i väpnade konflikter.

Eleverna ska i samhällskunskap kunna utveckla sin förmåga att:

- analysera och kritiskt granska lokala, nationella och globala samhällsfrågor ur olika perspektiv,
- uttrycka och värdera olika ståndpunkter i till exempel aktuella samhällsfrågor och argumentera utifrån fakta, värderingar och olika perspektiv,
- reflektera över mänskliga rättigheter samt demokratiska värden, principer, arbetssätt och beslutsprocesser.

(Fortsättning på sida 2)

FILMHANDLEDNING

Visselblåsare – förrädare eller hjältar?

Avsnitt i filmen:

Visselblåsarna (00:00-26:11)

Övervakningens pris (26:11-52:00)

Visselblåsare i filmen:

Daniel Ellsberg, RAND Corporation (01:53-07:46)

Thomas Drake, NSA (07:47-12:18 samt 14:26-16:10)

William Binney, NSA (12:19-14:25)

Edward Snowden, NSA (16:26-18:06)

Julian Assange, hackare och journalist (18:07-22:25)

Annie Machon, MI5 (25:26-28:22)

Innan ni startar en diskussion kring filmen är det viktigt att läraren/ledaren går igenom handledningen och tänker på hur man ska hantera diskussionen och svaren.

DISKUSSIONSFRÅGOR

1. Beskriv vad som utmärker en visselblåsare?
2. Ge exempel på när en visselblåsare gör något du skulle uppfatta som bra. Finns det exempel då visselblåsare kan vara skadliga? I vilka sammanhang?
3. Vad tycker du/ni avgör ifall en visselblåsare är en hjälte eller en förrädare?
4. Vissa menar att vi lever i ett övervakningssamhälle. Redan för 2 000 år sedan frågade den romerske satirikern Juvenalis "Quis custodiet ipsos custodes?" Vem vakar över väktarna? Det är en fråga som många tänkare och debattörer har ställt efter honom. Vad tror du att de som ställer frågan "vem vakar över väktarna" syftar på?
5. Vad finns det för för- och nackdelar med övervakning av t.ex. offentliga miljöer, telefonsamtal och e-mail? Ge några exempel.
6. Hur ser du på att sociala nätverk som Facebook och Instagram samt din mobil kan användas för att övervaka dig?
7. I slutet av filmen besöker man ett fängelse som drevs av STASI, den östtyska säkerhetspolisen. Finns det en gräns då övervakningen av en befolkning övergår från att skydda medborgarnas säkerhet och frihet – och istället börjar att inskränka den? Motivera ditt svar! Diskutera gärna i mindre grupper.
8. En visselblåsare är ett relativt nytt begrepp, tillsammans med hacker. Jämför en visselblåsare med en hacker och en spion. Vad förenar dem respektive skiljer dem åt?
9. Inom journalistiken talas det om källor. Vad är en källa? Vad innebär källskyddet?
10. Kan vi lita på läckt information och det som publiceras på sidor som t.ex. Wikileaks?

Undervisningen ska innehålla följande centrala innehåll:
(fortsättning från sida 1)

Samhällskunskap, gymnasiet

- Demokrati och politiska system på lokal och nationell nivå samt inom EU. Internationella och nordiska samarbeten. Medborgarnas möjligheter att påverka politiska beslut på de olika nivåerna. Maktfördelning och påverkansmöjligheter i olika system och på olika nivåer utifrån olika demokratimodeller och den digitala teknikens möjligheter. Mediers innehåll och nyhetsvärdering i samband med frågor om demokrati och politik.
- De mänskliga rättigheterna, vilka de är, hur de förhåller sig till stat och individ och hur man kan utkräva sina individuella och kollektiva mänskliga rättigheter.
Eleverna ska i samhällskunskap kunna utveckla sin förmåga att:
  - Kunskaper om demokrati och de mänskliga rättigheterna såväl de individuella som de kollektiva rättigheterna, samhällsfrågor, samhällsförhållanden samt olika samhällens organisation och funktion från lokal till global nivå utifrån olika tolkningar och perspektiv.
  - Förmåga att analysera samhällsfrågor och identifiera orsaker och konsekvenser med hjälp av samhällsvetenskapliga begrepp, teorier, modeller och metoder.

Svenska, årskurs 7–9

Läsa och skriva

- Lässtrategier för att förstå, tolka och analysera texter från olika medier. Att urskilja texters budskap, tema och motiv samt deras syften, avsändare och sammanhang.
- Informationssökning och källkritik
- Informationssökning på bibliotek och på internet, i böcker och massmedier samt genom intervjuer.
- Hur man sovrar i en stor informationsmängd och prövar källors tillförlitlighet med ett källkritiskt förhållningssätt.

Svenska, gymnasiet

- Bearbetning, sammanfattning och kritisk granskning av text. Citat- och referatteknik. Grundläggande källkritik.
- Läsning av och arbete med texter, vilket inkluderar strukturering, sovring, sammanställning, sammanfattning och källkritisk granskning.

Engelska, årskurs 7–9

Lyssna och läsa – reception

- Olika sätt att söka, välja och värdera texter och talat språk på engelska från internet och andra medier.

Engelska, Gymnasiet

Reception

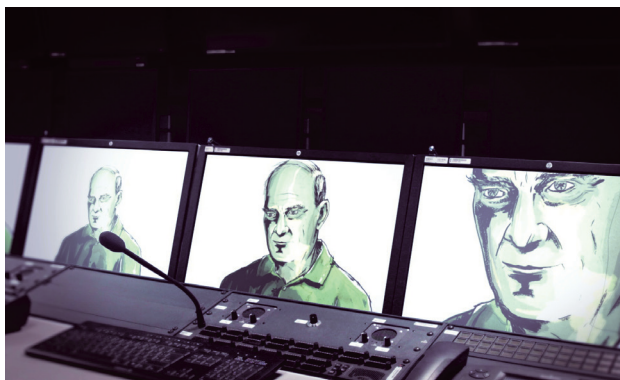
- Strategier för källkritiskt förhållningssätt när man lyssnar till och läser framställningar från olika källor och i olika medier.
- Strategier för att söka relevant information i större textmängder eller längre sekvenser av talat språk och för att uppfatta perspektiv och underförstådd betydelse.
- Hur struktur och sammanhang byggs upp samt hur attityder, perspektiv och stilnivå kommer till uttryck i talat och skrivet språk i olika genrer.
- Hur språk, bilder och ljud används för att påverka till exempel i politiska tal och reklam.

(Fortsättning på sida 3)

FILMHANDLEDNING

Visselblåsare – förrädare eller hjältar?

11. Hur kan läckt information missbrukas? Ge gärna något/några exempel.
12. Diskutera vad begreppet desinformation innebär.
13. Bör det vara högre, lägre eller samma krav (tänk källkritik) för privatpersoner/myndigheter/journalister/organisationer då de sprider information från ”inofficiella” källor. Motivera ditt svar!

UPPGIFTER

Svenska visselblåsare

Ta reda på mer vad som är Lex Bratt, Lex Sarah och Lex Maria. Vad skiljer dem åt och vad fyller de för funktion? Se mer i faktarutan till höger.

Skulle du kunna bli en visselblåsare?

Du jobbar på ett vårdhem där du märker att ni som jobbar inte hinner göra ert jobb. Patienterna mår dåligt, och vissa av dem blir sjukare och sjukare. Du behöver verkligen ditt jobb och du tycker om dina arbetskamrater.

- Skulle du själv kunna överväga att bli en visselblåsare? Varför/varför inte?
- Tror du att det är skillnad mellan att vara visselblåsare på ett privat och ett offentligt vårdhem? Motivera ditt svar.
- Kan du komma på några skillnader mellan olika yrken när det gäller att vara visselblåsare? Finns det vissa yrken där det skulle vara lättare eller svårare? Förklara varför.

När du svarat på frågorna, diskutera svaren med några klasskamrater i en grupp. Argumentera för dina svar.

Undervisningen ska innehålla följande centrala innehåll: (fortsättning från sida 2)

Historia, gymnasiet

Historia 1a1

- Historiskt källmaterial som speglar människors roll i politiska konflikter, kulturella förändringar eller kvinnors och mäns försök att förändra sin egen eller andras situation. Olika perspektiv utifrån till exempel social bakgrund, etnicitet, generation, kön och sexualitet.

- Tolkning och användning av olika slags källmaterial.

Historia 1b

- Historiskt källmaterial som speglar människors roll i politiska konflikter, kulturella förändringar eller kvinnors och mäns försök att förändra sin egen eller andras situation. Olika perspektiv utifrån till exempel social bakgrund, etnicitet, generation, kön och sexualitet.

- Kritisk granskning, tolkning och användning av olika slags källmaterial utifrån källkritiska kriterier och metoder.

Historia 2

- Granskningar och tolkningar av historiskt källmaterial, till exempel arkivmaterial, pressmaterial och databaser, som utgångspunkt för behandling av historiska frågeställningar.

FAKTARUTA

VISSELBLÅSARE I SVERIGE

En visselblåsare är en person som avslöjar missförhållanden, oftast på sin arbetsplats, och offentliggör dem. I Sverige skyddas visselblåsare av lagen. Inom verksamheter som sjukvård och äldreomsorg så är du som arbetstare skyldig att anmäla missförhållanden på din arbetsplats. Lex Maria och Lex Sarah är det vardagliga namnet på två av de lagar som är till för att skydda patienter och omsorgstagare. Även inom privata företag skyddas visselblåsare.

- Lex Maria har fått sitt namn efter Maria Sjukhus i Stockholm. 1936 omkom fyra patienter på sjukhuset efter att ha fått felaktig behandling. För att undvika liknande olyckor så skapades 1937 en lag som tvingade läkare att anmäla felbehandlingar. Det blev grunden till den lag vi idag känner som Lex Maria.
- Lex Sarah har fått sitt namn efter undersköterskan Sarah Wagnert. 1997 trädde hon fram och berättade om flera fall av vanvård på det vårdhem som hon arbetade på.
- Lex Bratt har fått sitt namn efter civilingenjören Ingvar Bratt. 1984 avslöjade han att hans arbetsgivare, vapentillverkaren Bofors, sålde vapen till länder som det var förbjudet att sälja till. En lag stiftades som skyddar arbetstare som avslöjar företagshemligheter ifall dessa visar att företaget bryter mot lagen.

FILMHANDLEDNING

Visselblåsare – förrädare eller hjältar?

FAKTARUTA

WIKILEAKS

Wikileaks är både en organisation och en webbsida vars syfte är att avslöja oetiskt beteende från stater, företag och organisationer. De grundades 2006 för att ge journalister och visseblåsare en möjlighet att anonymt ladda upp hemligstämplat eller privat material som de anser vara av allmänintresse. Wikileaks främste företrädare är Julian Assange som även är en av grundarna. Sedan starten har Wikileaks publicerat flera stora samlingar av läckta dokument. Några av de mest kända är:

- Interna dokument från isländska Kaupthing bank.
- Afghanistan War Logs, 75 000 dokument från krigsinsatsen i Afghanistan 2004 – 2010.
- Iraq War Logs, 400 000 dokument från Irakkriget.
- Läckta e-mail från det Demokratiska partiet i USA.

Wikileaks har ibland anklagats för att inte skydda sina källor tillräckligt och för att personer som namnges i läckta dokument kan utsättas för stor fara. Organisationen har även av anklagats för att vara styrd av av olika nationer och intressen. Under den amerikanska presidentvalskampanjen 2016 publicerade Wikileaks 19 000 mejldokument som skickats av personer i det Demokratiska partiet, men avslöjade aldrig källan till de läckta dokumenten. Amerikanska datasäkerhetsföretag och representanter från amerikanska underrättelsetjänster anklagade rysk underrättelsetjänst för att ligga bakom läckan och för att vilja påverka valkampanjen.

Källskydd och ansvar

Ta reda på om Wikileaks har en policy för hur de ser på sitt ansvar gentemot sina källor. Hur ser den i så fall ut? Finns det t.ex. källskydd (som många tidningar har) eller går det att ta reda på vem en källa är?

Politiskt "sprängstoff"

Kolla upp om och i så fall hur läckt information (eller hackad information) kan användas politiskt. Ge gärna några exempel.

Urval

För att förstå hur stor informationsmängd det kan handla om kan du göra ett besök på t.ex. en av Wikileaks databaser med läckta dokument. Se faktarutorna ovan för inspiration!

Förslag på diskussionsfrågor efteråt:

- Om du vore journalist - hur skulle du göra för att tolka och analysera en stor mängd information?
- När en nyhetsredaktion väljer vilka delar av informationen de ska publicera, beskriv hur du tror att de resonerar.
- Resonera kring om det är möjligt för media att ge en fullständig bild av vad som finns då mängden information är mycket omfattande. Hur skulle ni gå tillväga?

FAKTARUTA

KÄNDA VISSSELBLÅSARE

Daniel Ellsberg

1971 läckte Daniel Ellsberg 7 000 sidor från hemliga militära dokument till New York Times. Dokumenten blev kända som The Pentagon Papers och de visade hur USA hade agerat i Vietnam mellan 1945 och 1971. USA hade varit inblandat i Vietnamkriget sedan 1950 och kriget hade under slutet av 60-talet blivit allt mer impopulärt. Daniel Ellsberg hade arbetat både på det amerikanska försvarsdepartementet och på utrikesdepartementet. Under två år var han stationerad i Sydvietnam som krigsanalytiker. Där blev han övertygad om att kriget inte kunde vinnas. Den amerikanska regeringen och försvarsmakten kände även de till att kriget troligen inte gick att vinna och dolde beräkningarna över förmodade amerikanska förluster. Så långt hade över 50 000 amerikanska soldater stupat i kriget. Efter att han hade läckt dokumenten så blev Daniel Ellsberg anklagad för spioneri och stöld, men domstolen underkände åtalet och han blev aldrig dömd för något brott. 2006 belönades Daniel Ellsberg med det alternativa Nobelpriset, Right Livelihood Award.

Edward Snowden

Sommaren 2013 publicerade flera stora tidningar runt om i världen artiklar om hemliga övervakningsprojekt. Materialet till artiklarna hade tidningarna fått från Edward Snowden. 2006 hade han börjat att arbeta med datasäkerhet åt CIA och några år senare åt den militära underrättelsetjänsten NSA. Hans uppgift där var att hitta sätt att ta sig in i olika datasystem, som Facebook och Skype, för att kunna samla in information och övervaka individer. Vid den av de globala övervakningsprojekten fick honom att besluta sig för att läcka information om dem till media. Efter att ha läckt de hemliga dokumenten flydde han från USA där han nu är anklagad för spioneri. 2014 belönades Edward Snowden med det alternativa Nobelpriset, Right Livelihood Award.

Nyhetsvärdering

Bilda en nyhetsredaktion som ska presentera en nyhet om läckta mejl och dess innehåll. Välj en nylig inträffad läcka, alternativt sök i en äldre databas (se ovan) och försök hitta intressanta mejl som ni föreställer er skulle kunna ha politisk sprängkraft. Använd denna film för att resonera kring de etiska frågorna (vad är rätt/fel att skriva om – vilka effekter skulle det kunna innebära för andra?). Hur skulle er nyhetstext se ut? Vilken rubrik, ingress och brödtext skulle du välja? Vilken är vinkeln?

Källkritik

Vilka källor kan man lita på? Lista de inofficiella källor ni kommer på och kan hitta i den ordning som ni uppfattar den som sanningsenliga. Resonera sen kring hur ni tänker.